

Iroda XAJIYEVA,
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent
axborot texnologiyalari universiteti Urganch filiali dotsenti

Urganch davlat pedagogika instituti dotsenti A.Atajonovanning taqrizi asosida

TALABA YOSHLARNING MA'NAVIY MEROSGA BO'LGAN MUNOSABATINI O'RGANISH EHTIYOJLARI VA MOTIVLARI ("HAFT SHUARO" MAJMUASINI O'RGANISH MISOLIDA)

Аннотация

Maqolada texnika oliy ta'lim muassasalari talabalarida ma'naviy qadriyatlarini rivojlantirishda birlamchi manbalarning o'rni va ahamiyati psixologik nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Talaba yoshlarda ma'naviy qadriyatlar rivojlanganligini aniqlashda innovatsion pedagogik sharoit talablari, axborot muhiti qoidalari negizida takomillashtirish vazifalariga e'tibor qaratilgan. "Mutolaa" tushunchasining psixologik mazmuni ochib berilgan. "Haft shuaro" majmuasini o'rganishda mobil texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari tadqiq qilingan.

Kalit so'zlar. Ma'naviy qadriyat, motiv, faoliyat, axborot texnologiyalari, ma'naviy meros, birlamchi manba.

ПОТРЕБНОСТИ И МОТИВЫ ИЗУЧЕНИЯ ОТНОШЕНИЙ СТУДЕНТОВ К ДУХОВНОМУ НАСЛЕДИЮ (НА ПРИМЕРЕ ИЗУЧЕНИЯ КОМПЛЕКСА «ХАФТ ШУАРО»)

Аннотация

В статье анализируется с психологической точки зрения роль и значение первоисточников в развитии нравственных ценностей у студентов технических вузов. Уделяется основное внимание исходя из требований инновационных педагогических условий и правил информационной среды на задачам совершенствования развития нравственных ценностей у молодежи. Раскрывается психологический смысл понятия «чтение». Исследовано преимущества использования мобильных технологий при изучении комплекса «Хафт шуаро».

Ключевые слова. Духовная ценность, мотив, деятельность, информационные технологии, духовное наследие, первоисточник.

NEEDS AND MOTIVES FOR STUDYING STUDENTS' RELATIONS TO SPIRITUAL HERITAGE (BASED ON THE EXAMPLE OF STUDYING THE HAFT SHUARO COMPLEX)

Annotation

The article analyzes from a psychological point of view the role and significance of primary sources in the development of moral values among students of technical universities. Based on the requirements of innovative pedagogical conditions and the rules of the information environment, the main attention is paid to the tasks of improving the development of moral values among young people. The psychological meaning of the concept of "reading" is revealed. The advantages of using mobile technologies when studying the Haft Shuaro complex were explored.

Keywords. Spiritual value, motive, activity, information technology, spiritual heritage, primary source.

Kirish. Hozirgi kunda turli ma'naviy tahdidlarning oldini olish, yosh avlod ongida ma'naviy immunitetni shakllantirish, ma'naviy qadriyatlarini rivojlantirishda ma'naviy merosimizni o'rganish va targ'ib etish zarur.

Boy tarixiy, ilmiy, ma'naviy-intellektual merosimizni saqlash, ilmiy tahlil qilish, uning mazmun-mohiyati va ahamiyati haqida soha mutaxassislariga, tegishli ta'lim yo'nalishlarida tahsil olayotgan o'quvchi va talabalarga batafsil ma'lumot berib borish, buyuk alloma va mutafakkirlarimiz asarlarini dunyo hamjamiyati o'rtasida keng targ'ib etish, zamonaviy ilm-fan, ma'naviyat va amaliyot rivojida undan samarali foydalanish va kelgusi avlodlarga yetkazish [1], shuningdek, aholi, ayniqsa, yoshlar orasida kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish, ular orasida kitobxonlikni keng targ'ib qilish, kitobxonlik madaniyatini rivojlangan davlatlar bilan taqqoslanadigan darajaga ko'tarish hamda yoshlarning kitobxonlik madaniyatini jadal rivojlantirishga, ularning madaniy savodxonligi o'sishi orqali inson kapitali sifatini yaxshilash [2] hozirgi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Adabiyotlar tahlili. Muammoning psixologik jihatlarini hamda bo'lajak o'qituvchilarda qadriyatlar tizimini rivojlantirish masalasining o'ziga xos jihatlarini, talaba yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, oliy o'quv yurtlarida ta'lim va tarbiya kabi masalalar O.A.Abdulina, Ye.V.Bondarevskaya, V.A.Karakovskiy, N.V.Kuzmina, A.G.Maklakov, L.Kuns, L.Mitina, P.I.Pidkasist'ry, N.Rozov, I.Surina, V.Slastenin, A.Seriy, A.P.Seyteshev, A.Sharov, Ye.Shiyanov tomonidan tadqiq etilgan. Davr, taraqqiyot uzluksiz ta'lim jarayonini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish zaruriyati V.P.Bespalko, Y.K.Babanskiy, M.V.Klarin, Ye.S.Polat, A.P.Tryapitsina, V.V.Yudin va boshqalarning ilmiy ishlarida yoritilgan.

Metod va metodologiya. Talaba yoshlarning ma'naviy qadriyatlarini o'rganishga bo'lgan munosabatini aniqlashda qiyosiy-tahliliy va psixologik suhbat metodlaridan foydalanildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ma'naviy qadriyatlarini asrash hamda ularni yosh avlodga o'rgatish borasidagi ma'ruza va nutqlari muammoning metodologik asosini tashkil etadi.

Natija. Tadqiqotimiz ko'rsatganidek, ma'naviy merosga murojaat qilish talabalarni yangi bilimlar, jamiyatning ma'naviy-axloqiy salohiyati haqidagi g'oyalar bilan boyitish, xalq idealidan ibrat olish imkonini beradi.

Bizning fikrimizcha, talabalarining ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini rivojlantirish samaradorligi nafaqat yangi pedagogik usullarni joriy etishga, balki uni amalga oshiradigan yangi shartlarni aniqlashga bog'liqdir.

Texnika oliy ta'lim muassasasi talabalarida ma'naviy qadriyatlarini rivojlantirishning quyidagi samarali yo'llarini aniqladik va amaliyotga tatbiq etdik:

- Feruz shajarasi shoirlari o'z davrining bilimdoni, yetuk g'azalnavis bo'lganlar, ulardan boy ma'naviy meros qolgan. Manbalarning guvohlik berishicha, aslida XX asrning 20- yillarigacha bo'lgan davrda jadid shoirlari bilan birga, diniy adabiyot va saroy adabiyoti vakillari ham faoliyat ko'rsatdilar. Feruz saroyidagi shahzoda shoirlarning "Haft shuaro"dagi she'rlari o'sha davrdagi ijodiy jarayon yo'nalishini yaqqol aks ettiradi. Texnika oliy ta'lim muassasalari talabalarida shoirlar g'azaliyotidagi mumtoz an'analarining ustuvorligini o'zida mujassam etgan, adabiy lug'atni shakllantirish va boyitishga qaratilgan "Sharq she'riyati" deb nomlangan lug'at to'plami yaratish. Binobarin, "Sharq she'riyati an'anaviy she'riyat bo'lib, uning daxlsiz an'anaviy shart, qoida, talab va xususiyatlari ayon bo'lsa ham, an'ana iste'dodni tarbiyalaydi, did, saviya, imkoniyatlarining ochilishi va kengayishiga behad ta'sir ko'rsatadi" [5].

• Shoirlarning ruboiylari insonning zohiriy va botiniy poklikka erishuvi, kamoloti sirlari haqida bahs yuritilgani bilan hozirgi kun uchun ham barkamol insonni tarbiyalashda ahamiyatlidir. Ma'lumki, Navoiyning navosi o'zidan keyingi barcha ijodkorlarga saboq bergan, ularga ustoz ijodxonasi sifatida bag'rini ochgan. Bu navodan bahra olmagan shoarning o'zi bo'lmas kerak. Sultoni ham ana shunday ijodkorlardan biri sifatida Navoiyga hamohang tarzda o'z orzu-istaklarini, qalb kechinmalarini bayon etadi. Talabalarda ma'naviy qadriyatlarini rivojlantirishda didaktik vositalarni variativ shakllarda tayyorlash. Bunda bir darsda qo'llanilgan vositalardan boshqa darsda ham va tarbiyaviy mashg'ulotlar jarayonida ham qo'llanilishiga e'tibor qaratiladi.

• XX asr boshlari Xorazm vohasi shoirlari qoldirgan boy ma'naviy meros axloqiy ahamiyatga ega bo'lganligi tufayli pedagogika tarixi sohasida muhim manba sanaladi. "Haft shuaro" majmuasining uch tilda tayyorlangan elektron ilovasini parallel yo'lga qo'yish mutanosiblikda talabalarga so'zlar va tushunchalarni o'zlashtirishga imkon berish. Bunda dastlab, talabalar uch tildagi lug'at zahirasini shakllantirish ishlari olib borildi.

• Feruz shajarasi shoirlarining aql – zakovati, ilmi, mumtoz adabiyot, shuningdek ruboiynavislik an'analari rivojiga katta hissa qo'shgan muxammasnavis sifatida hozirgi kunda ham ibrat maktabidir. Talabalarining anglash, tushunish ko'nikmalarini shakllantirish jarayonida to'plamlar qiyosiga tegishli uch tilda terminologik so'zlar qo'llandi.

Muhokama. Ma'lumki, zamonaviy psixologiyada "motiv" atamasi subyektni faollashtiruvchi turli ko'rinish va xodisalarni belgilash uchun qo'llaniladi. Motivlar sifatida ehtiyoj va qiziqishlar, havas va his – tuyg'ular, maqsad va ideallar aks etishi mumkin. Insonning ma'naviy merosni o'rganishga bo'lgan munosabati motivlari nisbatini o'rganish katta tajriba va ilmiy qiziqish talab etadi.

Mutolaa ijtimoiy–psixologik va psixologik–pedagogik jarayon bo'lib, psixologiya fani asosiy hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ta'kidlash joizki, "faoliyat", "muloqot", "ong", "shaxs", "shakllanish" va boshqa kategoriyalar psixologiya fani tizimida asosiy tushunchalar hisoblanadi. Mutolaa –bu mohiyat matn mazmunining ijtimoiy subyektning turli talablariga faol, maqsadli mos kelishi va bo'ysunishini o'z ichiga olishdan iborat bo'lgan bilim orttirish –kommunikativ faoliyatning bir ko'rinishi hisoblanadi.

Kitob mutolaa qilish shaxsning ma'naviy talabi va qiziqishlariga javob bera oladigan muntazam faoliyatga aylangandagina, o'z-o'zidan rivojlanishga qodir bo'lgan mustaqil ehtiyoj predmetiga aylanadi.

Talaba yoshlarni qiziqtirgan kitob mutolaasi vaqtinchalik psixologik holatni yuzaga keltirsada, mazkur mavzu bo'yicha chuqur qiziqish paydo bo'lganini bildirmaydi. Matn bilan qiziqish psixologik holat bo'lib, diqqat konsratsiyasi bilan mutolaaning ijobiy emotsional ohangi moslashadi va qabul qilish, fikrlash, idrok etish, yodda saqlab qolish jarayonlari optimal darajasi bilan xarakterlanadi.

Talaba yoshlarning qiziqishi shakllanishining mazmunini tushunish uchun quyidagilarga murojaat qilish lozim:

- qiziqishning obyektiv tomoni (mutolaaga tashqi ta'sir, yoshlarning mutolaaga bo'lgan real ehtiyoji);
- talaba yoshlarning mutolaaga bo'lgan ehtiyojini anglash darajasi;
- qiziqishning subyektiv tomoni (mutolaa maqsadi va motivi)
- muntazam mutolaa mazmuni va xarakteriga qiziqishning paydo bo'lishi.

Ta'kidlash joizki, kitob mutolaa qilish talaba yoshlar shaxsining ikki sohasiga: uning tafakkuri va emotsiyalariga yoki, boshqacha aytganda, inson aqli va sezgilariga ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi zamon olimlari asab tizimi asosiy xossalari o'ziga xos xususiyatlarini va ularning bilish faoliyatiga ta'sirini o'rganish bo'yicha katta tadqiqotlar olib bormoqdalar. Tadqiqotchilar intellektning tipologik xususiyatlari, uning umumiy va o'ziga xos omillarini tahlil qilib, ularning bilish faoliyatiga ta'sir ko'rsatkichlari: bilishga qiziqishning kengligi, aqliy faollikning oson ta'sirlanishi, uning o'zgaruvchanligi yoki barqarorligi, qizg'inlik darajasi, axborotni saqlash vaqti, yangi axborotni o'zlashtirish usullari va shu kabilarga ta'sirini tavsiflamoqdalar [9-12].

Shu bois biz tadqiqot davomida "Haft shuaro" majmuasining yaratilishi, nusxalari va tuzilishini tadqiq qilishning texnika oliy ta'lim muassasalari talabalarida ma'naviy qadriyatlarini rivojlantirishni ham muhim omil, ham samarali mexanizm, ham zaruriy pedagogik-psixologik sharoit sifatida ko'rib chiqdik. Shu yo'nalishda tajriba-sinov ishlarini olib borish uchun bosqichli metodik ishlar majmuasini tizimlashtirdik. Unga ko'ra, tadqiq qilishning dastlabki bosqichida talabalarni majmua bilan tanishtirish, ularning kitobxonlikka bo'lgan qiziqishini oshirish usullari va vositalari ajratib olindi.

Feruz shajarasiga mansub shoirlarning ma'naviy merosini tadqiq etish, ilg'or g'oyalarni yosh avlodga yetkazish jamiyatimizni milliy-ma'naviy rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarishda o'zining samarasini beradi. Shoirlarning ma'naviy merosini o'rganish milliy qadriyatlarimizni mustahkamlashda, Xorazm vohasi tarixida inson to'g'risidagi muammolarni hal etish uni to'g'ri anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Texnika oliy ta'lim muassasalari talabalarida ma'naviy qadriyatlarini rivojlantirish yo'llarini aniqlashda birlamchi manbalarni tadqiq qilish, innovatsion pedagogik sharoit talablari, axborot muhiti qoidalari negizida takomillashtirish vazifalari ustuvorlik qiladi.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: «Jo'shqin Amudaryodan suv ichib, muqaddas va tabarruk Xorazm tuprog'ida unib-o'sgan, xalqimiz tarixida o'chmas iz qoldirgan Abu Rayhon Beruniy, Muhammad Muso Al-Xorazmiy, Mahmud Zamaxshariy, Najmiddin Kubro, Pahlavon Mahmud, Nosiruddin Rabg'uziy, Sulaymon Boqirg'oni, Sakkokiy, Munis, Feruz, Ogahiy, Bayoniy va boshqa ko'plab allomalar, shoir va mutafakkirlarning nomlari jahon sivilizatsiyasi tarixiga haqli ravishda oltin harflar bilan bitilgan» [3].

"Haft shuaro"ning maydonga kelishi, XIX asrning II yarmidan shaxsan Feruz tashabbusi bilan keng avj olgan kitobat va badiiy asarlarni targ'ib qilish, umuman, kitobxonlik miqyosining kengayishi kabi omillar bilan bog'liqdir. Darhaqiqat, kitobxonlikni o'sha davr sharoitida ma'rifat yoyishning muhim shakli deb bilgan Feruz o'z hukmronligining dastlabki davridan boshlab, ijod ahlini rag'batlantirishga, ularning bayoz, devonlar tuzishiga, tarjima asarlarini ko'paytirishga alohida e'tibor berdi. Bu o'rinda, ustoz Ogahiy she'rlarini devon ("Ta'viz ul-oshiqin") qilishda ham shaxsan Feruzning hissasi borligini aytish joizdir. Buni Ogahiyning o'zi shunday e'tirof etadi: "Va oning (Feruzning - IX) malohatparvar tilidan necha nav' tahsin va ofarinlarni eshitib, nihoyatsiz shod va xurram bo'lur erdim va bir necha muddatdin so'ng bir kun faqirga inoyat nazari bila boqib, dilnavozlik yuzidin xitob qilib dedikim: "Barcha musavvalardagi, bayozlardagi va o'zga yerlardagi parishon bo'lgan she'rlaringni jam' etib, devon suratida tartib bergil va onga debocha ham yosob, so'ngra aytilg'on ash'oringni hamul devonda o'z mahalida raqam silkiga gavhar yanglig' tergil" [4].

Ta'limiy tadqiqotlar davomida ta'lim jarayoniga mobil texnologiyalarni qo'llash o'qitishning istiqbolli usullaridan biri ekanligi aniqlandi.

Talaba yoshlar mobil texnologiyalarni juda ma'qul ko'radilar va undan muntazam ravishda o'zlarining shaxsiy faoliyatlarida foydalanib keladilar. Bugungi kunda ta'lim oluvchilarning talablari o'qituvchilardan tarbiyaviy maqsadlarni

rejalashtirishni, shuningdek ta'lim samaradorligini oshirish, ta'lim sharoitlarini yaxshilash, bo'shliqlarni to'ldirish uchun mobil qurilma va texnologiyalarni qo'llash lozimligini ko'rsatmoqda. Jamiyat ravnaqi, mamlakat taraqqiyoti uchun biz keyingi avlod pedagoglarini, dasturchilarini, olimlarini, kashfiyotchilarini, muhandislarini va tadbirkorlarini tarbiyalashimiz lozim.

Mobil ta'lim juda keng imkoniyatlarga ega. Bular birinchi navbatda, dars mashg'ulotlarini tashkil etish sharoitini ta'lim muassasasi imkoniyat darajasiga nisbatan kengaytira olish, ikkinchidan, ta'lim olish vaqtini belgilangan chegaralaridan ham oshira olish vaziyatini yarata oladi.

Ta'kidlash joizki, texnika oliy ta'lim muassasasida "Haft shuaro" majmuasini o'rganishda mobil texnologiyalardan foydalanish bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega:

Birinchidan, mobil ta'limda makon va zamon tushunchalarining ahamiyati yo'q, ya'ni mobil ta'lim bu – mobil texnologiya yordamida istalgan joyda va istalgan vaqtda ma'lum bir manba xususida ma'lumot olish imkoniyatidir; ikkinchidan, mobil texnologiyalardan ta'limiy-tarbiyaviy maqsadlarda foydalanish talabalarining bilim olish motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi; uchinchidan, mobil ta'lim – bu o'quv materiallarini mobil telefonlarga shunchaki joylashtirishi emas, balki innovatsion usullarni joriy etish vositasidir; to'rtinchidan, mobil ta'lim talabalar o'rtasida axborotlar almashinuvini zamonaviy simsiz texnologiyalar (Wi-Fi, Bluetooth, WAP, GPRS va h.k.) orqali amalga oshirishning qulay imkonidir; beshinchidan, talabalar imkoniyatlarini faollashtiradi va ularning mustaqil ishlash faoliyati samaradorligini oshiradi.

Demak, oliy ta'lim muassasalari didaktik jarayonining sifatini oshirishda axborot xizmati tizimini modellashtirish bir qator bosqichlarni o'z ichiga qamrab oladi: maqsadni aniqlash, tahlil qilish, bashorat qilish, rejalashtirish, ijroni tashkil etish, nazorat, tartibga solish va korreksiyalash.

Xulosa va takliflar. Ta'limiy tadqiqot davomida "Haft shuaro" majmuasini o'rganish asosida texnika oliy ta'lim tashkiloti talabalarida ma'naviy qadriyatlarini rivojlantirishning axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanishning asosiy afzalliklari ajratildi:

1. Ushbu xizmat o'quv ma'lumotlarining vizualizatsiyalash jarayoniga samarali ta'sir ko'rsatadi. Chizmalar, grafiklar, animatsiya, gipermatn, multimedia, modellashtirish elementlari, tovush orqali tahsil oluvchilarning virtual bilim egallashlari imkoniyatlarini kengaytiradi. Ma'lumki, "Haft shuaro"dagi she'rlar har qancha rang-barang bo'lmasin, ular asosini g'azallar tashkil etishi shu bilan asoslanadi. Atoqli adabiyotshunos A.Hayitmetov ta'kidlaganidek, "U davr (XIX asr oxiri - XX asr boshi – I.X.) adabiy muhitida lirikada g'azalchilik yetakchi o'rinda turar, hamma g'azal yozish bilan she'riy iste'dodini sinar edi" [6].

"Sharq she'riyati an'anaviy she'riyat bo'lib, uning daxlsiz an'anaviy shart, qoida, talab va xususiyatlari ayon bo'lsa ham, an'ana iste'dodni tarbiyalaydi, did, saviya, imkoniyatlarining ochilishi va kengayishiga behad ta'sir ko'rsatadi" [7]. Mazkur tarbiyaviy ahamiyatga ega g'azallarni tovush orqali tinglovchiga yetkazish, uning yangi elektron ilovasini yaratish imkoni mavjud.

2. Ma'lumot egallash va bilim o'zlashtirishga bo'lgan motivatsiyani kuchaytiradi hamda ta'lim natijalarini kafolatlashga zamin hozirlaydi. Bu didaktikaning interfaollik tamoyili asosida sodir bo'lib, tahsil oluvchilarning o'quv materialini murakkablik darajasi asosida tanlash imkoniyatiga egaligi bilan tavsiflanadi. Axborot xizmati talaba uchun har qanday murakkab topshiriqlarni uddalash, ularni yakunlash imkonini beradi. Demak, ushbu xizmat asosida pedagogik jarayon subyektlari (pedagog va tahsil oluvchi) o'z faoliyatining natijasini sarhisob qilish imkoniga ega bo'ladilar.

3. Ushbu jarayon ishtirokchilarida diqqat, idrok, tasavvur, mantiqiy mushohada qilish ko'nikmalari rivojlanadi, kreativ fikrlash qobiliyatlari, hissiy-emotsional tuyg'ulari shakllantiriladi. Adabiyotshunos N.Jumayev ta'kidlaganidek: "Ustozlar g'azallariga muxammaslar bog'lash g'azalchilikda mahorat qozonishning asosiy omillaridan biri bo'lgan, chunki nazira va muxammaslar yozish original g'azal yaratish yo'lidagi o'ziga xos mashq, tayyorgarlik vazifasini o'tagan" [8].

4. O'quv-biluv, kasbiy, ijtimoiy, siyosiy faoliyatni tahlil qilish imkoniyati kengayadi. Majmuaga oid dasturiy vositalarni yaratishda Microsoft Internetning Explorer brauzeri, HTML tili, Microsoft Office FrontPage dasturlash tili, Microsoft Office PowerPoint prezentatsiyalar yaratish dasturiy vositalaridan keng foydalaniladi. Multimediali tizimlar ma'lum darajada texnik vositlarni, apparatlarni talab qiladi.

Talabalarining ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini rivojlantirish samaradorligi nafaqat yangi pedagogik usullarni joriy etishga, balki uni amalga oshiradigan yangi shartlarni aniqlashga bog'liqdir. O'quv jarayonida "axborot savodxonligi" ham o'qituvchi, ham talaba uchun hal qiluvchi o'rin tutadi. Uning ahamiyati axborot olish va almashishning zamonaviy usullarini bilish, moslashtirish va ularni amaliyotda qo'llashga tayyorlik kabi bir qancha jihatlarida namoyon bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 24 maydagi PQ-2995-son "Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ'ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "2020-2025 yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash milliy dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi 14.12.2020 yil 781-son Qarori
3. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. –Toshkent: O'zbekiston, 2017. –B. 241.
4. Muhammad Rizo mirob Erniyozbek o'g'li Ogahiy. Asarlar. I jild. Devon. Nashrga tayyorlovchi G'.Karimov. T.: Adabiyot va san'at, 1971- B. 44–45.
5. Haqqulov I. Avazning she'riy mahorati haqida// Avaz va uning adabiy muhiti –T.: Fan, 1987- B.165.
6. Hayitmetov A. Adabiy merosimiz uflari. –T.: O'qituvchi, 1997.- B. 43
7. Jumayev N. Ustoz ijodi – mahorat maktabi. //Adabiy meros. T.,1985. №3.
8. Хажиева И.А., & Юсупов Ф. (2012). К проблеме воспитания образованного интеллектуально развитого студента в современной социокультурной ситуации. Илм сарчашмалари, УрДУ, Урганч, (11), 89.
9. Khadjieva I.A. (2019). Development of spiritual and moral values of students on the basis of innovative technologies. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).
10. Iroda KHADZHIEVA. Sultoni ijodiyotini pedagogik texnologiyalar asosida o'rgatish ("Haft shuaro" majmuasi asosida). Жамият ва инновациялар. 02 (2022) / ISSN 2181-1415. 266-271-b.
11. И.А.Хажиева. Дидактика гуманитарных дисциплин при создании адаптивной модели компьютерного обучения для студентов вузов технического направления. Илм ham jamiyat. №3. 2022. 28-30-б
12. Khajieva I. The role of spiritual values in the light of the idea of the harmoniously developed person in the education process. Mintaqada zamonaviy fan, ta'lim va tarbiyaning dolzarb muammolari. №1ю 2017. 60-64-б.